

ASPECTEN VAN DE VOGEL- EN PLANTENWERELD IN EEN DEEL VAN DE ZWAGERMIEDEN IN 1991.

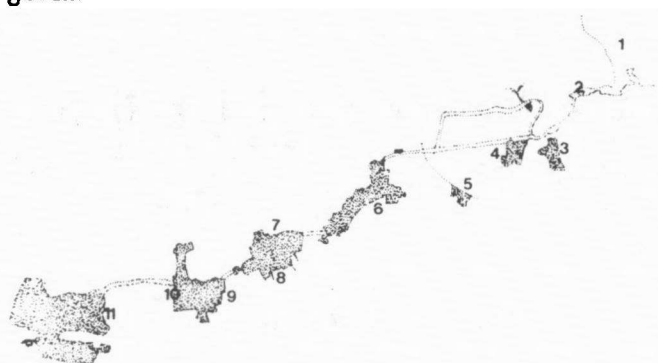
Gertie Papenburg en Yde van der Heide

Met het oog op de aanwijzing van nieuwe natuurgebieden ('tweede tranche Relatienota') is in 1991 is een deel van de Zwagermieden (300 ha) onderzocht op broedvogels en op flora en vegetatie. In februari jl. zijn de resultaten van dit onderzoek gepubliceerd in een FFF-rapport. Dit artikel geeft een globaal beeld van het onderzoek en de resultaten.

doel van het onderzoek

Het reservaat De Zwagermieden maakt deel uit van een keten van natte natuurgebieden in Friesland van de Groote Wielen bij Leeuwarden tot de Lauwersmeer (figuur 1).

In de Zwagermieden is in de zeventiger jaren ruim 180 ha aangewezen als reservaatgebied in het kader van de eerste tranche van de Relatienota. In het Natuurbeleidsplan (NBP) is een deel van de Zwagermieden aangemerkt als 'kerngebied' in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), terwijl langs de Oude + Nieuwe Zwemmer/Petsloot/Nieuwe Vaart een ecologische verbindingszone is aangegeven.

Figuur 1. Reeks van natte natuurgebieden in N.O.-Friesland: 1 Lauwersmeer, 2 Dokkumer Nieuwe Zijlen, 3 Sjoukjemuoisgat, 4 Wygeast, 5 Triemen, 6 Zwagermieden, 7 Valomster Leijen, 8 Houtwiel, 9 Sippenfennen, 10 Ottema-Wiersma reservaat, 11 Groote Wielen-complex

Realisering van de EHS, voor zover in het kader van de tweede tranche, zal voor de Zwagermieden verlopen via de ruilverkaveling Kollumerland, via welke ook de eerste tranche is afgerond. Voor een verantwoorde invulling van de tweede tranche is het o.a. wenselijk op de hoogte te zijn van actuele veldbiologische gegevens. Het probleem echter was nu, dat van de Zwagermieden wel een algemeen beeld bestond, maar dat (zeker buiten het huidige reservaat) weinig exacte gegevens bekend waren. Met dit onderzoek hoopten wij te voorzien in deze leemte.

beschrijving van het gebied

De Zwagermieden ligt, globaal gezien, tussen de dorpen Zwaagwesteinde, Driesum, Westergeest en Kollumerzwaag (figuur 2). Het gebied ligt op en aan de noordelijke flank van het Drents Plateau. Het grootste deel is geheel open weidegebied; een kleiner deel, hoofdzakelijk langs de zuid-

rand is kleinschalig weidegebied met elzen-singels. In het centrum van het gebied liggen enkele (broek)bosjes.

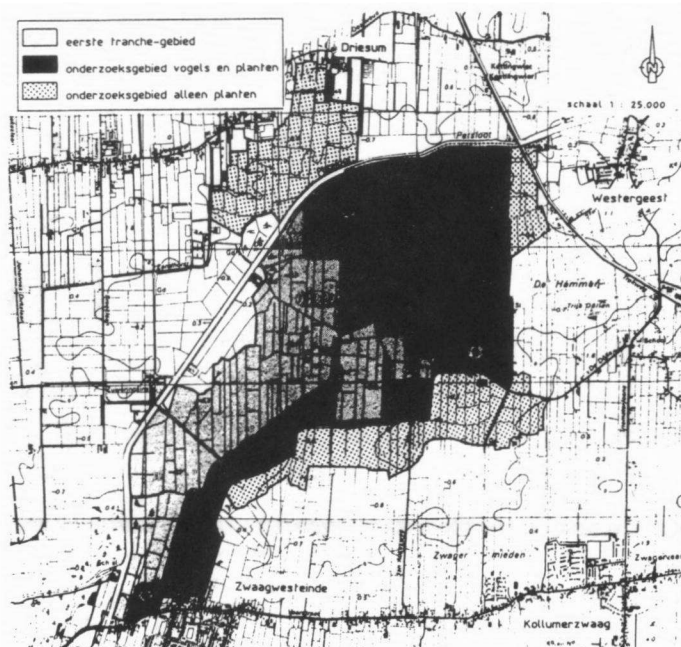
De grondsoorten aan de oppervlakte zijn zand, veen en klei. Op enkele plaatsen is in slootaluds (kei)leem zichtbaar. Op verschillende plaatsen treedt kwel op, met een duidelijke climax in het centrum van het gebied.

In onze eeuw is de Zwagermieden enorm gecultiveerd, hetgeen leidde tot verdroging en voedselrijkdom. Toch is de veeteelt in het gebied relatief gezien nog (vrij) extensief van aard.

onderzoek en onderzoeksgebied

Het onderzoek is langs twee lijnen uitgevoerd: 1) inventarisatie naar voorkomen en verspreiding van broedende weidevogels, uitgevoerd door Yde van der Heide.

2) inventarisatie en kartering van de flora, uitgevoerd door Gertie Papenburg (namens de particuliere natuurbescherming lid van de voorbereidingscommissie voor de ruilverkaveling Kollumerland).

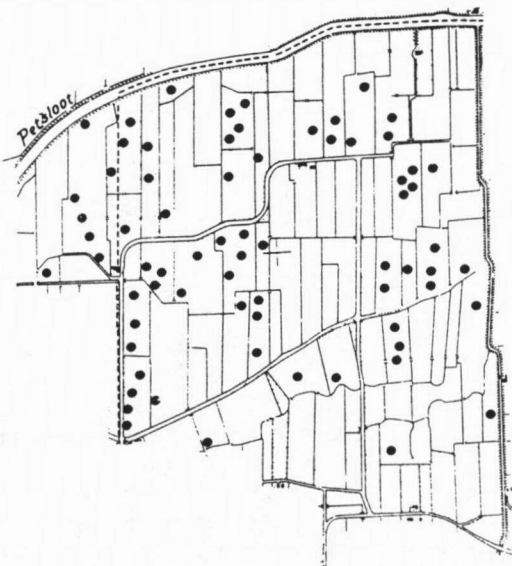
Figuur 2. Onderzoeksgebied de Zwagermieden.

Omdat de procedure voor de aanwijzing van nieuw relatienotagebied (tweede tranche) ons dwong uiterlijk half augustus 1991 met de nodige gegevens voor de draad te komen, hebben wij het

onderzoeksgebied strikt beperkt (figuur 2). Af viel: a) het huidige reservaat en b) het gebied dat, om welke redenen ook, 'politiek' buiten beeld lag. Het onderzoeksgebied is voor planten-inventarisatie om diverse redenen enigszins ruimer uitgevallen dan voor vogelinventarisatie. Begin augustus heeft een tussentijdse verslaggeving aan NBLF (rijksdienst Natuur, Bos, Landschap en Fauna) plaatsgevonden.

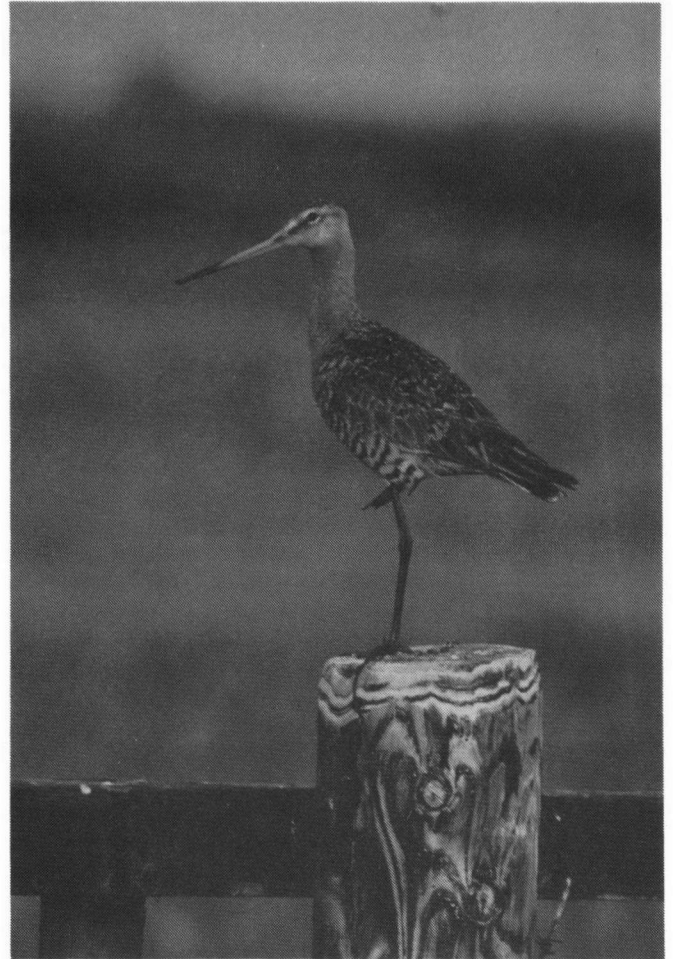
vogels

Van alle broedvogelsoorten op de graslanden zijn waarnemingen verzameld. Dit betreft naast steltloperssoorten ook ralachtigen, eenden en zangvogels. In de periode half april-eind juni is een groot aantal bezoeken gebracht aan het gebied. Daarbij zijn de apart onderscheiden deelgebieden meerdere keren lopend doorkruist. Met behulp van telescoop en veldkijker is er gekeken naar gedrag dat wees op een territorium of broedgeval (territorium= leef- en activiteitsgebied dat een vogelpaar gebruikt en verdedigt tijdens het broeden en grootbrengen van jongen). Deze gedragswaarnemingen zijn per bezoek genoteerd op veldkaart en daarna voor elke soort apart van de veldkaarten overgezet op een soortkaart. Met behulp van criteria (SOVON-BMP) zijn hieruit territoria afgeleid. Deze zijn voor elke soort apart ingetekend op een stippenkaart. Ter illustratie is bij dit artikel een stippen-/territoriumkaart afgedrukt van de Grutto *Limosa limosa* voor het noordelijk deel van het onderzoeksgebied (figuur 3).

Figuur 3. Stippenkaart van de Grutto (1991) voor het noordelijk deel van onderzoeksgebied in de Zwagermieden

In het westelijke deel van de Zwagermieden worden reeds jaren hoge dichtheden vastgesteld van algemene weidevogelsoorten. Het onderzoek in 1991 heeft aangetoond dat ook de oostelijke helft van de Zwagermieden een goed weidevogelgebied is. Van de onderzochte percelen worden vooral die in het centrale deel van de mieden, aansluitend op het bestaande reservaat hoog

Grutto

foto Lubbert Boersma

gewaardeerd. Waarschijnlijk door het kleinschalige, gevarieerde karakter (beweiding met schapen, rundvee of paarden, hooilandbeheer en moerassige delen) is er ook plaats voor de meer kritische soorten. In 1991 zijn dan ook meerdere territoria vastgesteld van: Watersnip *Gallinago gallinago* (6), Tureluur *Tringa totanus* (11), Graspieper *Anthus pratensis* (7), Veldleeuwerik *Alauda arvensis* (5) en Zomertaling *Anas querquedula* (2). Voor de algemenere weidevogelsoorten blijken ook de meer intensieve delen in het onderzoeksgebied toch nog erg waardevol te zijn.

planten

Voor planten is het onderzoek gericht geweest op drie doelen:

1) het indelen van percelen naar intensiteit van het landbouwgebruik.

Van de ruim 200 percelen is de intensiteit van het agrarisch gebruik geschat aan de hand van vijf criteria, die om praktische redenen niet allemaal op de vegetatie gebaseerd waren: a) welke grassen komen voor, b) welke andere kruiden zijn aanwezig, c) hoe is het reliëf, d) hoe is de vochtsituatie, e) zijn er cultuurhistorische waarden?

Dit leverde een indeling in zes klassen. Inge-

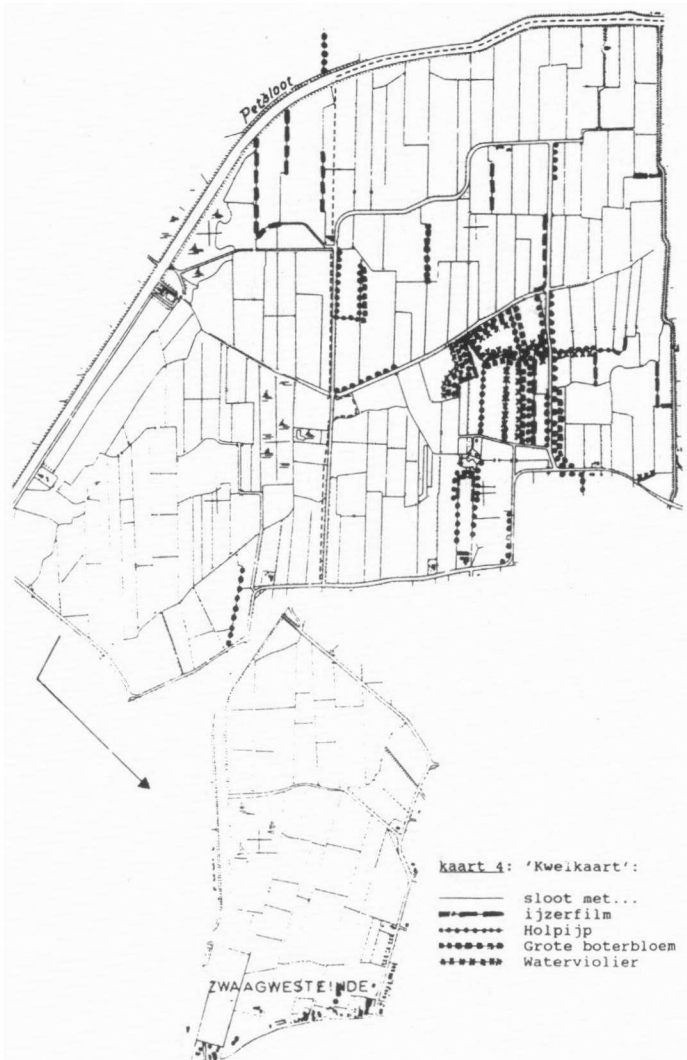
kleurd op kaart gaven deze een redelijk beeld van de situatie. Hieruit kwamen drie conclusies duidelijk naar voren: * het onderzoeksgebied staat al onder aanzienlijke agrarische druk, * het gebied ingesloten door de lus Langweasterwei/Petsleatswei/Miedwei en het gebied rond de kruising Eastbroeksterwei/Kollumerzwaagsterwaart zijn relatief 'gave' gebieden; de intensivering van de landbouw is hier nog niet zo overheersend, * het gebied tussen de Petsloot en Driesum is ernstig aangetast door intensieve landbouw.

2) het inventariseren van hogere planten.

Een volledige inventarisatie vond plaats van de aanwezigheid van alle soorten hogere planten. Een aantal, meest zeldzame en/of indicatieve, soorten is op kaart gekarteerd (op kaart ingetekend). (Indicator-soorten duiden op een bepaalde toestand van een gebied, red.). In het onderzoeksgebied werden 258 soorten planten aangetroffen. Alle percelen en nagenoeg alle sloten zijn onderzocht. Om de gegevens door te kunnen geven naar FLORON, zijn ze genoteerd per km-blok, in totaal 8 blokken. De hoogste score was 196 soorten voor blok 6.35.21. Er werden 34 soorten aangetroffen die voor het onderzoeksgebied niet vermeld worden in de Atlas van de Nederlandse Flora voor na 1950. Helemaal nieuw waren bijvoorbeeld Ongelijkbladig fonteinkruid *Potamogeton gramineus*, Kruidistel *Carduus crispus*, Slanke waterbies *Eleocharis palustris* ssp. *uniglumis* en Wortelloos kroos *Wolffia arrhiza*. 'Teruggevonden' werden bijvoorbeeld Knoopkruid *Centaurea jacea*, Veelkleurig vergeetmijnietje *Myosotis discolor*, Hondsviooltje *Viola canina* en Moeraszoutgras *Triglochin palustris*. Opvallend is dat in de Zwagermieden de Slanke waterweegbree *Alisma lanceolatum* méér voorkomt dan de Grote waterweegbree *A. plantago-aquatica*. Hoewel er steeds op gelet werd, zijn soorten uit het geslacht Vrouwenmantel *Alchemilla* en Moerasbasterdwederik *Epilobium palustre* niet gevonden. Merkwaardig is, dat deze laatste nog vrij veel voorkomt in het reservaat.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden, dat de flora van de Zwagermieden misschien niet spectaculair is, maar dat de slootvegetaties toch aanzienlijke waarden vertegenwoordigen. Ook lijken er bij reservatsvorming goede mogelijkheden tot herstel en versterking van de flora en van de slootvegetaties in het bijzonder. Een bijzonder geval is de Welriekende agrimonie *Agrimonia procera*. De Zwagermieden maakt van oudsher deel uit van de drie bolwerken van deze soort in Nederland. De soort kwam tot vijf jaar geleden nog in het onderzoeksgebied voor. Intensief speuren heeft de soort niet aan het licht gebracht, tenminste niet in het onderzoeksgebied. Wel werd de Welriekende Agrimonie even ten noorden van het onderzoeksgebied aangetroffen en ook is een rijke populatie bekend enkele kilometers ten zuidoosten van het onderzoeksgebied. Toch verwachten wij niet dat de soort spontaan terug zal komen. In ons rapport pleiten wij voor herintroductie van de Welriekende

Agrimonie. De soort hoort in het gebied thuis en de vooruitzichten voor handhaving lijken goed, indien de oorzaken van verdwijning door reservatsbeheer ongedaan worden gemaakt. Een gunstige omstandigheid is, dat er in een particuliere tuin nog planten aanwezig zijn, uit het gebied zelf afkomstig.

Figuur 4. Kwelkaart van het onderzoeksgebied

3) het beschrijven van slootvegetaties.

In het totaal zijn een kleine 250 sloten onderzocht, met een gezamenlijke lengte van ca. 56 km. Er werd met een vaste lijst van soorten gewerkt. Een aantal soorten werd bij waarneming steeds genoteerd, bijvoorbeeld alle Fonteinkruiden, andere soorten alleen als ze opvallend aanwezig waren, zoals Fioringras *Agrostis stolonifera*. De notatie vond plaats volgens de schaal van Tansley.

Met behulp van de beschrijvingen kunnen ook 'thema-kaarten' samengesteld worden. Als voorbeeld van het thema kwel is bij dit artikel een 'kwelkaart' (figuur 4) afgedrukt met als indicatoren: ijzerfilm, Holpijp *Equisetum fluviatile*, Grote boterbloem *Ranunculus lingua* en Waterviolier *Hottonia palustris*. Ook hier valt op dat het gebied ingesloten door de lus Langweasterwei/Petsleatswei/Miedwei er positief

uitspringt wat betreft kwelindicatoren.

Sloot met Holpijp en Waterranonkel

foto Louis Dijkstra

en verder...

Doel van het onderzoek was de beleidsmakers die nieuwe natuurgebieden (tweede tranche) moesten aanwijzen, te voorzien van veldbiologische gegevens. Daarin zijn we zeker geslaagd. Op ambtelijk niveau zijn voorstellen gepresenteerd aan de provincie en aan de voorbereidingscommissie ruilverkaveling Kollumerland. In deze voorstellen wordt in aanzienlijke mate recht gedaan aan de onderzoeksresultaten, maar niet alleen natuurwetenschappelijke argumenten beslissen bij de uitvoering van het Natuurbeleidsplan. Dat is nu eenmaal niet anders. Op het moment dat dit artikel geschreven werd, was de discussie nog maar net gestart. Duidelijk is dat de boeren de voorstellen als bedreigend en verre van optimaal voor de streek ervaren. Er zullen dus ongetwijfeld weer compromissen gesloten moeten worden. Maar ook dan is het natuurlijk van groot belang te weten waar je over praat.

Yde van de Heide, Leeuwerikstraat 17, 9271 CR Zwaagwesteinde.
Gertie Papenburg, Nyckle Haismastraat 21, 9285 RN Buitenpost.

Het onderzoeksrapport is te bestellen door f 13,20 (f 10,- plus verzendkosten) over te maken aan de penningmeester van de FFF te Oudega (Small.) onder vermelding van 'Zwagermieden'. Bankrekeningnummer 2962.62838 of gironummer 3982949.

HOE STAAT DE NATUUR ERVOOR? EXCURSIES TER GELEGENHEID VAN HET 20 JARIG BESTAAN VAN DE FRIESE MILIEURAAD

In 1992 bestaat de Stichting Friese Milieuraad 20 jaar. In deze periode heeft zij zich in samenwerking met vele andere natuur- en milieuorganisaties met kracht ingezet voor instandhouding en herstel van natuur en milieu in Friesland. Jammer genoeg moet worden geconstateerd, dat de bestaansgrond van de Friese Milieuraad nog onverminderd aanwezig is. Sluipende processen als verzuring, verdroging en vermessing eisen nog steeds hun tol in de vorm van verdwijnen van soorten en biotopen, ongewilde verruiging van vegetaties, vergrassing van heide en vitaliteitsvermindering van bossen. Desondanks wil de Friese Milieuraad haar vierde lustrum niet ongemerkt voorbij laten gaan. In het kader van dit jubileum organiseert de Friese Milieuraad in nauwe samenwerking met de FFF, It Fryske Gea, Natuurmonumenten en de Wielenwerkgroep op zaterdag 27 juni vier excursies rond het thema 'de toestand van de natuur'. Tijdens deze excursies kunt u kennismaken met de natuurgebieden maar ook met de wijze waarop verzuring, vermessing en verdroging de aanwezige natuurwaarden beïnvloeden.

excursies zaterdag 27 juni 1992

- 1) fietsexcursie naar de Ryptsjerksterpolder en de Binnemiede (bij de Groote Wielen). Vertrek om 8.00 u vanaf cafe de Vliersprong, Canterlandseweg 1, Gytsjerk. Duur: 2 uur. Leiding: Wielenwerkgroep
- 2) wandelexcursie Rijsterbos. Vertrek om 10.00 u. vanaf de Wildtskoer, Rijsterbos (Werkschuur It Fryske Gea). Duur: 1,5 uur. Leiding: It Fryske Gea.
- 3) wandelexcursie Fochteloërveen. Vertrek om 10.00 u van de Werkschuur Natuurmonumenten, Fochteloërveen. Duur 2 uur. Leiding Vereniging g tot behoud van Natuurmonumenten.
- 4) fietsexcursie Polder Rohel en Drogehamstermieden. Vertrek om 10.00 u. vanaf het NS-station Buitenpost (fietsverhuur aanwezig). Duur 4,5 uur. Leiding Fryske Feriening foar Fjildbiology.

Bij nat weer waterdicht schoeisel aandoen!. Belangstellenden kunnen zich van te voren aanmelden bij de Friese Milieuraad, tel. 058-890303